

GRIEKENLAND IN HET HOEKJE VAN EUROPA

Inleiding

Griekenland, de bakermat van de Europese cultuur. Daarover is wellicht iedereen het eens. Wat is echter de plaats van het huidige Griekenland in het moderne Europa dat volop in verandering is? Wie even een kaart van de Europese Gemeenschap ter hand neemt, zal de excentrische en geïsoleerde ligging van Griekenland meteen opvallen. Deze perifere geografische situering is echter geen ruimtelijke toevalligheid, maar is ook tekenend voor vele andere aspecten van de relaties van het actuele Griekenland met de rest van Europa. Sommigen beweren zelfs dat Griekenland één van de minst "Europese" landen is van ons continent; aan de marge zit van de opbouw van de Europese Gemeenschap.

In deze bijdrage worden een aantal geografische, culturele en socio-economische aspecten van Griekenland vergeleken met de rest van Europa. Dit kan echter maar ten volle begrepen worden wanneer eerst het fenomeen "Europese cultuur" nader omschreven wordt en hiervoor is het noodzakelijk het begrip "Europa" onder de loupe te nemen. Pas dan kunnen een aantal cultuurkenmerken op hun geografische spreiding onderzocht worden, wat dan toelaat het huidige Griekenland geopolitiek en sociaal-economisch beter te situeren.

Een uniek natuurlijk kader

De Europese cultuur ontwikkelde zich op een deel van het Euraziatisch vasteland dat ook op het fysisch geografische vlak een grote eigenheid bezit. Als westelijk schiereiland van Eurazië vertoont Europa een aantal unieke kenmerken, samengevat als kronkelend en sterk gecompartmenteerd. Vooreerst is er de sterk versneden kustlijn, die talrijke continentale zeeën en zeestraten duidelijk begrenst en ze in feite tot een wezenlijk deel van het territorium maakt. Deze zeeën waren in de loop van de Europese geschiedenis zelden barrières, eerder snelle communicatiewegen die autonome staten errond bond.

Hetzelfde ruimtelijke patroon komt ook op het vasteland voor. Slingerende bergketens van diverse ouderdom begrenzen vlakten en komvormige depressies. Deze sterke compartimentering van de ruimte wordt nog versterkt door verschillen in geologie en klimaat. Het resultaat is een grote diversiteit aan eerder kleinschalige natuurlijke streken. Hun reeds grote individualiteit werd nog versterkt doordat de mens telkens op een bijna unieke manier, bij

de organisatie van zijn leefruimte, een cultuurlandschap met een duidelijke identiteit wist te scheppen.

De grote natuurlijke diversiteit aan leefmilieus is zeker een factor die tot veelzijdige aanpassingsstrategieën heeft geleid. De sterke compartimentering daarentegen vertraagde de uniformering van de regionale culturele verschillen. Communicatie werd in de pre-electronische tijd in hoofdzaak bepaald door de mogelijke verkeerswegen. De kustvaart en het gebruik van de corridors gevormd door de grote rivieren waren eeuwenlang de belangrijkste assen. Zeeën en gebergten hebben zelden een echte scheiding tussen culturele uitwisselingen gevormd. De idee van de "sterke, natuurlijke" grenzen is een 19de eeuwse gedachte. Weliswaar zijn er talrijke voorbeelden in de geschiedenis van invasies via corridors en van de strategische betekenis van natuurlijke drempels. Voorbeelden van het tegendeel zijn echter even talrijk. Eeuwenlang beheerste het Ottomaanse Rijk de nochtans zeer sterk fysisch-geografisch gecompartmenteerde Balkan. Het mooiste voorbeeld wordt echter door het klassieke Griekenland gevormd dat als een echt zeerrijk kan omschreven worden; een traditie die thans nog voortleeft, vermits het de vierde grootste handelsvloot ter wereld bezit.

De compartimentering van de geografische ruimte is niet overal gelijk in Europa (M. Antrop, 1992). De kleinschaligheid van de compartimenten en de snelle ruimtelijke afwisseling is het grootst in het zuiden, langs de Middellandse Zee en meer in het bijzonder in Griekenland. Naar het noorden en vooral naar het oosten toe neemt deze kleinschalige ruimtelijke compartimentering snel af. De grootschalige, steppe-achtige vlakten van Rusland en zelfs van Walachije en Hongarije waren eens het domein van niet-Europese Hunnen, Magyaren en de Mongolen. De kleinschalige landschappelijke compartimenten van Griekenland boden een uitgelezen natuurlijk kader voor de ontwikkeling van talloze autonome stadstaatjes op mensenmaat; de wieg van de democratische idee. Weliswaar is deze kleinschalige compartimentering kenmerkend voor een groot deel van de Balkan en vormt ze zeker een factor bij de complexe etnische compositie van het gebied. Griekenland en de westkust van Turkije zijn echter de enige gebieden waar die kleinschalige, natuurlijke compartimentering van het land zich ook tot de zee uitstrekt. Met ongeveer 15.000 km kustlengte en een landoppervlakte van 132.000 km² bezit Griekenland de minst compacte landvorm van alle Europese landen.

Europa: een Griekse idee?

De klassieke omschrijving van Europa definieert het als een "continent". Iedereen zal bij het bekijken van een wereldkaart dan wel de wenk-

brauwen fronsen. Hierop ziet Europa er eerder uit als het sterk versneden "schiereiland", het westelijk aanhangsel met nauwelijks één vijfde van de oppervlakte van het "Euraziatisch" continent. De westelijke grens is duidelijk: dat is de Atlantische Oceaan. De noordelijke eveneens: de Noordelijke IJszee. Zelfs de zuidelijke grens is heden scherp te noemen: de Middellandse Zee. Alleen de oostelijke begrenzing is onduidelijk en wordt sedert de 19de eeuw traditioneel bij de Oeral geplaatst.

"Europa" kennen we ook uit de Griekse mythologie als de mooie dochter van de Fenicische koning Agenor. Terwijl ze met vriendinnen op het strand van Sidon speelde, werd ze door Zeus (in de gedaante van een witte stier) verleid en ontvoerd naar Kreta. Daar schonk ze hem drie zonen en werd daarna aan de koning van Kreta Asterius uitgehuwelijkt. Haar zoon Minos werd de grondlegger van de eerste grote Europese beschaving, nl. de Minoïsche. Volgens deze mythe moeten we de naamgeving van Europa in het Nabije Oosten plaatsen. Nochtans bestaat er geen etymologisch verband tussen Europa als continent en de Europese beschaving enerzijds en de mythologische figuur anderzijds. De naam van het continent zou verwant zijn met het Fenische "*arb*" en het Semitische "*ereb*", hetgeen de begrippen avond, zonsondergang, westen dekt. Europa draagt een betekenis van het "westelijke avondland".

De Grieken gebruikten als eersten Europa als de naam van het continent. Kijkend vanuit de Egeïsche zee als zeevaartbasis, verdeelden ze de wereld in drie delen: Europa, Azië en Afrika. Als begrenzing tussen de werelddelen nam men de Middellandse Zee, de Nijl (soms de Rode Zee) en als grens tussen Europa en Azië, de rivier de Don (bij de oude Grieken Tanaïs genoemd). De Kaspische Zee met haar hoog zoutgehalte, werd als een golf van de wereldoceaan gezien.

Hetzelfde beeld vinden we terug op de wereldkaart van Pomponius Mela (43 AD), een tijdgenoot van Strabo en Ptolemeus. De Rijn en de Donau worden eveneens duidelijk voorgesteld hetgeen hun belang als verkeersweg illustreert. Vergeten we tenslotte niet dat de landbouw ons o.m. via deze weg vanuit het Midden Oosten bereikte en dat deze rivier de gehele geschiedenis door de ruggegraat vormde voor de uitbouw van een "centrale" as van het Germaanse Europa naar Klein Azië.

Tijdens de "Dark Ages" van de Middeleeuwen wordt het wereldbeeld volledig door het christelijke geloof bepaald. Dit vertaalt zich in "T en O" wereldkaarten, waarbij de T symbolisch naar de aarde (terrarum) verwijst en de O naar de hemel (orbis), zij het dan dat de "T" in de kaarten slaat op de zeeën die de continenten scheiden. Er worden drie continenten onderscheiden die door Noach na de zondvloed aan elk van zijn drie zonen geschonken worden. Jafet kreeg Europa. De grens tussen Europa en Afrika blijft de

Middellandse Zee; die tussen Europa en Azië de overdreven groot voorgestelde Zee van Azov en de Don (Tanaïs).

Tot het einde van de Middeleeuwen, op de vooravond van de Renaissance en de ontdekkingsreizen, blijft dit wereldbeeld behouden, zoals de kaart van Grynaeus van 1532 ons toont. De expliciete voorstelling van de Rijn en de Donau toont hun blijvend belang aan als verkeersweg tussen noordwest- en zuidoost-Europa.

Europa als cultuurgebied

Het concept van Europa is dus zeker niet gebonden aan een duidelijk begrensde fysisch territorium. Wanneer men algemeen aanneemt dat de bakermat van de Europese cultuur in Griekenland ligt, dan was Europa voor die mensen in de Oudheid eerder een ver "buitenland", dat echter geen onbewoond land was. Lang voordat de Griekse beschaving haar hoogtepunt bereikte, hadden landbouwers, afkomstig uit Bulgarije aan de kusten van de Zwarte Zee (Karanovo), zich via de Donau reeds verspreid over Polen, Duitsland en onze gewesten. Zowel voor de Feniciërs (1100-700 BC) als voor de Grieken (800-500 BC) bestond de kern van de wereld uit de kusten van de Middellandse en Zwarte Zee en was Europa een perifeer gebied. Alexander de Grote verruimde deze wereld naar het oosten en zuiden, de Romeinen naar het westen en het noorden, dus naar Europa. Door hen verspreidde zich ook het christendom dat in Europa tot zijn sterkste ontplooiing zou komen en de meest bindende factor zou worden van de Europese cultuur.

Geleidelijk verschoof het politieke en economische zwaartepunt van de oostelijke Middellandse Zee naar Rome en dan verder naar het westen, naar de Atlantische Oceaan en de Noordzee. Die verschuiving is goed te herkennen aan de diffusie van de stedenbouw, van het christendom en van de bronnen van de belangrijkste innovaties. Door die verschuiving werd de Middellandse Zee geleidelijk een perifeer grensgebied en delen zoals de Balkan en Spanje, werden zelfs door niet-Europese (islamitische) machten bestuurd. Het einde van Byzantium, met de val van Constantinopel, wordt algemeen beschouwd als een verlies van een deel van het Europese grondgebied aan een niet-Europese, lees niet-christelijke cultuur. Zowel de kruistochten als de Reconquista en de Balkanoorlogen illustreren niet zozeer het belang dat de Europeanen van toen aan hun Europees territorium hechtten, maar aan hun christelijke cultuur waarvan het territorium tot in het Nabije Oosten reikte. Hoewel islamitisch, voelt Turkije zich zo sterk bij Europa betrokken dat het het Arabische schrift ingeruild heeft voor het Latijnse, het

lid is van de NATO en zich al jaren (tevergeefs) kandidaat stelt om lid te worden van de E.G..

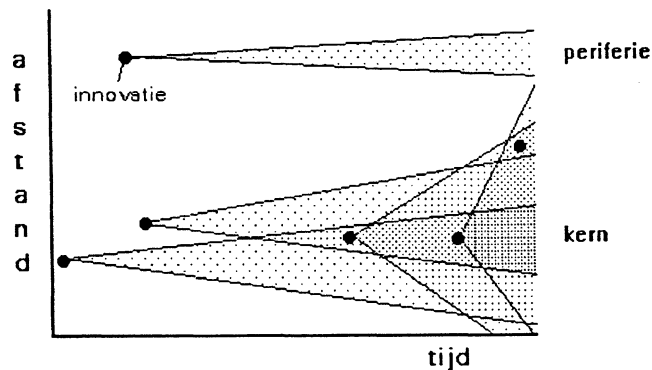
De Europese cultuur geografisch omschreven

Het blijft een moeilijke vraag hoe de Europese cultuur kan worden beschreven en hoe de ruimtelijke spreidingspatronen van haar kenmerken er uit zien. Vanuit cultuurgeografisch standpunt heeft cultuur te maken met min of meer duurzame ideeën, gewoonten en gedragingen die van de ene mensengroep of generatie naar de andere kunnen worden overdragen door communicatie, en die een ruimtelijke variatie vertonen. Dit betekent vooreerst dat er geen aangeboren, erfelijke of biologische basis is voor cultuur. Duurzaamheid betekent dat een cultuur een stabiliteit vertoont die groter is dan die van een individueel menselijk leven of zelfs van een generatie of sociale groep.

Communicatie is de belangrijkste factor bij de cultuuroverdracht, zowel in tijd (tussen generaties) als in ruimte (tussen verschillende groepen), en hierbij speelt de taal een essentiële rol. Verspreiding van ideeën, innovaties en producten moeten de fysische ruimte overbruggen en dat hangt in sterke mate af van de tijdsgebonden communicatiemiddelen. Communicatief gunstig gelegen of technologisch goed uitgeruste gebieden vormen kernen voor intense uitwisseling van ideeën, goederen en innovaties, evenals de raakvlakken tussen verschillende culturen. Ruimtelijke diffusiemodellen kunnen goed een centrum-periferiegeleding verklaren, evenals de verschuiving van dergelijke kernen doorheen de tijd. Figuur 1 illustreert dit: innovaties ontstaan op verschillende plaatsen en tijdstippen en verspreiden zich waaier-vormig door ruimte en tijd. Door overlapping ontstaan op bepaalde tijdstippen gebieden waar een groter aantal innovaties samen voorkomen dan elders en die aldus een dynamisch kerngebied kunnen vormen. De verspreiding van de Europese cultuur zal bijgevolg niet alleen een zonaal karakter vertonen, maar ook een intensiteitsgradiënt uitgaande van een kerngebied dat zich in de loop van de tijd ruimtelijk heeft verplaatst. Gebieden die eens in de kern voorkwamen, kunnen zo geleidelijk tot de periferie gaan behoren. Dit is het geval geweest met Griekenland in de evolutie van de Europese cultuur.

Voor de studie van die ruimtelijke variatie worden, in navolging van J.Huxley, drie cultuurcomponenten onderscheiden. *Mentifacts* omvatten o.m. religie, taal, folklore, (artistieke) tradities. Ze bestaan dus hoofdzakelijk uit ideeën, zijn eerder abstract en holistisch en vormen de meest duurzame elementen van een cultuur. *Sociofacts* omvatten o.m. de relatierregels tussen de individuen van een sociale groep, zoals de familiestructuur, de huwelijksregels, het sexuele gedrag, de opvoeding en de politiek. De *artefacts* omvat-

ten de materiële uitingen van een cultuur, weerspiegelen de technologie en de relatie van de mens tot zijn leefmilieu. Levenswijze, economische systemen, landschap, architectuur en kleding horen hierbij.

Figuur 1: Kern-periferiegeleding verklaard uit diffusieprocessen (naar T.Hägerstrand, 1984)

Ondanks het feit dat cultuur geen biologische basis bezit, valt toch een sterke associatie op tussen de geografische spreiding van verschillende culturen en volkeren. De etnologie of volkenkunde bestudeert dit in het bijzonder. Overal en steeds opnieuw heeft men causale verbanden menen te zien tussen het voorkomen van rassen en culturen. De subjectieve en collectieve benadering hierbij komt steeds tot uiting in het waarderen karakter ervan, waarbij de eigen cultuur en het eigen volk of ras als superieur tegenover de anderen gesteld werd. Doorheen de gehele Europese geschiedenis valt die houding op. De groeiende spanningen in alle West-Europese landen tussen de autochtone bevolking en de cultureel andere minderheden, wijzen erop dat de Westerse beschaving dit nog steeds niet ontgroeid is en dit nog steeds kan leiden tot grote drama's, zoals de burgeroorlog in het voormalige Joegoslavië.

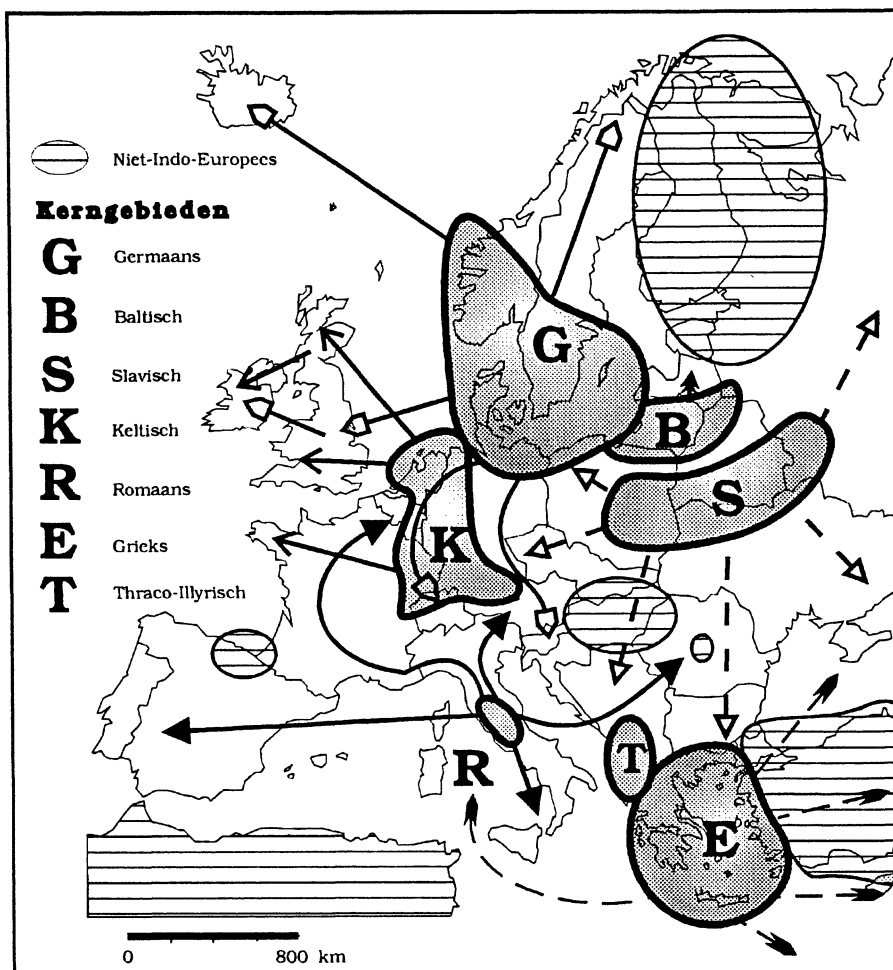
Hoofdkenmerken van de Europese cultuur

Als hoofdkenmerken worden de mentifacts taal en religie genomen, evenals ras of (minder geladen) etnische groep als een bijkomende factor waarvan de psychologische interpretatie belangrijke invloed kan hebben op de sociologische kenmerken. Daarnaast zijn er tal van sociofacts en artefacts die beschreven kunnen worden aan de hand van thematische kaarten en statistieken. Voorbeelden zijn demografische, economische en welzijns-parameters,

communicatiesystemen zoals verkeersnetten en politieke structuren.

Taal

Figuur 2 geeft de oorsprongsgebieden van de belangrijkste Europese taalfamilies en hun diffusie. Wat opvalt en belangrijk is voor dit verhaal, is de persistentie van de Griekse taal in haar oorsprongsgebied. Bovendien is het één van die talen die ruimtelijk gezien een regressie vertoonden en vandaag enkel voorkomen in het oorspronkelijke ontstaansgebied.

Figuur 2: Oorsprong en diffusie van de Europese taalfamilies (naar T.Jordan, 1988)

Het belang van de taal als communicatiemiddel binnen een cultuur kan niet genoeg benadrukt worden. Vooreerst werd de taal overal als politiek instrument gebruikt. Het laat een klassendiscriminatie toe en kan als een administratief instrument de centrale macht van een staat versterken. De onderdrukking van taalminoriteiten doorheen de geschiedenis is algemeen, denk b.v. aan het Vlaams, het Bretoens, het Occitaans, het Welsh, het Catalaans en aan de russificatie. Het nationalisme van de 19de en 20ste eeuw is vooral gesteund op een dergelijke opgelegde taaleenheid. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat bij de ontwikkeling van de Europese staten er naar "natuurlijke" linguïstische grenzen gestreefd werd. Een belangrijk gevolg hiervan is dat binnen de staten de "onderdrukte" taalminoriteiten later dikwijls de kernen werden van een streven naar culturele en soms zelfs naar politieke autonomie.

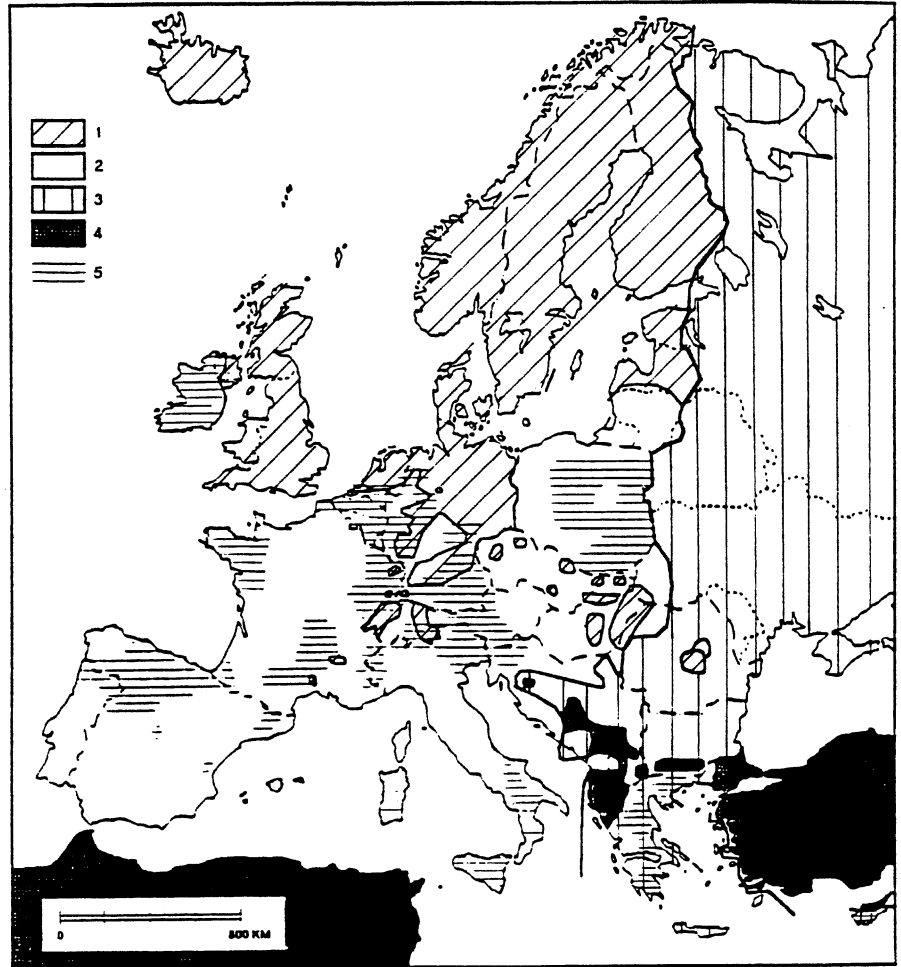
Tabel 1 in bijlage geeft een rangschikking van de twintig belangrijkste Europese talen naar aantal sprekers. Ook het aantal (boek)publicaties vertelt heel wat over het "gewicht" van een taal in relatie tot de actuele, algemene Europese cultuur. De E.G. is de tweede wereldproducent van boeken (na de V.S.A.). Duitsland staat op de eerste plaats met 65.670 publicaties in 1987 (enkel DBR). Op de tweede plaats komt Engeland met 52.861 publicaties waarvan een kwart heruitgaven. België (8.327 titels) zit aan het staartje van de E.G. samen met het perifere Portugal (7.733), Griekenland (4.651) en Ierland (2.679) (G.Mermet, 1991). In een informatica-maatschappij krijgt het Grieks bovendien een extra handicap door het eigen schrift.

Religie

De enorme invloed van het christendom op de ontwikkeling van Europa is onmiskenbaar. Vooral de rooms-katholieke kerk, als een sterk gecentraliseerde, zowel spirituele als wereldlijke organisatie, drukte een onuitwisbare stempel op de identiteit van de Europese cultuur en maatschappij. De rol van de kerk bij de landontginning en bijgevolg op het landschap, is algemeen bekend. Zelfs vandaag nog is haar invloed op het politieke gebeuren duidelijk. Tot de protestantse reformatie was de katholieke kerk de enige bindende kracht tussen de grote verscheidenheid van Europese volkeren. Het zijn ook de pausen van Rome geweest die herhaaldelijk en expliciet de Europese cultuur met het christendom vereenzelvigd hebben, zij het dan met het katholicisme. Paus Pius II beschreef immers, op de vooravond van de reformatie en in een brief aan sultan Mohammed II, de Grieks-orthodoxe en Armeense christenen als onware gelovigen. In 1982 omschreef paus Johannes-Paulus II de Europese identiteit als "*ondenkbaar zonder het chris-*

tendom" en schreef hij dat het geloof "*de beschaving van het continent gerijpt had, evenals zijn cultuur, zijn dynamisme, activiteit en capaciteit tot constructieve expansie in andere continenten*" (T.Jordan,1988, p.113). Dezelfde idee werd door de huidige paus verkondigd tijdens zijn bezoek aan Hongarije in 1990. Op de bisschoppensynode van november 1991, na het uiteenvallen van het communistisch blok, werd gepoogd om de Europese volkeren opnieuw op deze christelijke basis te verenigen, maar de te dominante en centralistische houding van de kerk van Rome stuitte op grote terughoudendheid van de orthodoxe kerken.

Figuur 3 geeft de verspreiding van de godsdiensten in Europa en de geloofsvitaliteit. De diffusie van het christendom naar het noordwesten ging gepaard met de opkomst van de islam, het verdrijven van de christelijke gemeenschappen uit Klein-Azië en het inplanten van de islamitische cultuur op het Iberische schiereiland en in de Balkan. De verspreiding van het christendom gebeurde vanuit twee centra: Rome voor de verspreiding van het katholicisme in westelijk en noordelijk Europa, Constantinopel voor de verspreiding van de orthodoxe kerken in Oost-Europa. Terwijl de katholieke kerk een duidelijke centrale en "internationale" politieke macht uitbouwde, was dit niet het geval met de orthodoxe kerken die veeleer op een regionale of nationale basis georganiseerd werden. Op de bedreiging van de verspreiding van de islam werd dan ook vooral vanuit het katholieke westen gereageerd (kruistochten, de Reconquista). Het was eveneens in West-Europa dat de belangrijkste interne verdeeldheid op godsdienstige basis ontstond en tot een eeuwenlange bloedige strijd leidde, met o.m. de oprichting van de inquisitie, de interne kruistochten tegen de Katharen, de Dertigjarige oorlog. Oost-Europa en de Balkan kenden deze gruwelen niet, maar hier ontwikkelde zich een vreedzaam naast elkaar bestaan, tenminste zolang de religieuze verschillen niet gebruikt werden ten behoeve van de territoriale honger van een grootmacht of voor de nationalistische uitbouw van een centrale staat. Deze godsdienstige conflicten hebben tot tal van splitsingen in West-Europa geleid. In grote lijnen werd hierdoor de noord-zuid verdeling van Europa op basis van de taalfamilies ook op godsdienstige basis versterkt. De gebieden van de perifere "frontzones" van de kerkelijk katholieke macht vertonen nu nog steeds de grootste vitaliteit en politieke macht van de katholieke kerk.

Figuur 3: Verspreiding van de godsdiensten en de geloofsvitaliteit in Europa 1981: (1) protestantisme, (2) katholicisme, (3) orthodox, (4) islam, (5) zones met grote geloofsvitaliteit (naar T.Jordan,1988)

Alhoewel Griekenland niet tot een dergelijke "frontzone" kan gerekend worden, behoren de Grieken tot de zeer gelovige Europeanen. Ongeveer 85% van de Grieken ouder dan 15 jaar beschouwt zich als gelovig (E.G. gemiddeld 65%). Wat de praktijk betreft nemen ze echter de tegenovergestelde positie in op de Europese rangschikking: 21% gaat wekelijks naar een kerkdienst (E.G. gemiddeld 28%) en 7% gaan nooit (E.G. 15%). Het land telt nog ongeveer 6000 priesters die als ambtenaren betaald worden door de ministeries van onderwijs en cultuur. De scheiding tussen kerk en staat dateert pas uit 1982. De orthodoxe kerk is ook één van de grootgrondbezit-

ters. In 1987 werden echter 150.000 ha grond van de 423 leegstaande kloosters overgedragen aan de staat.

Rassen en etnische groepen

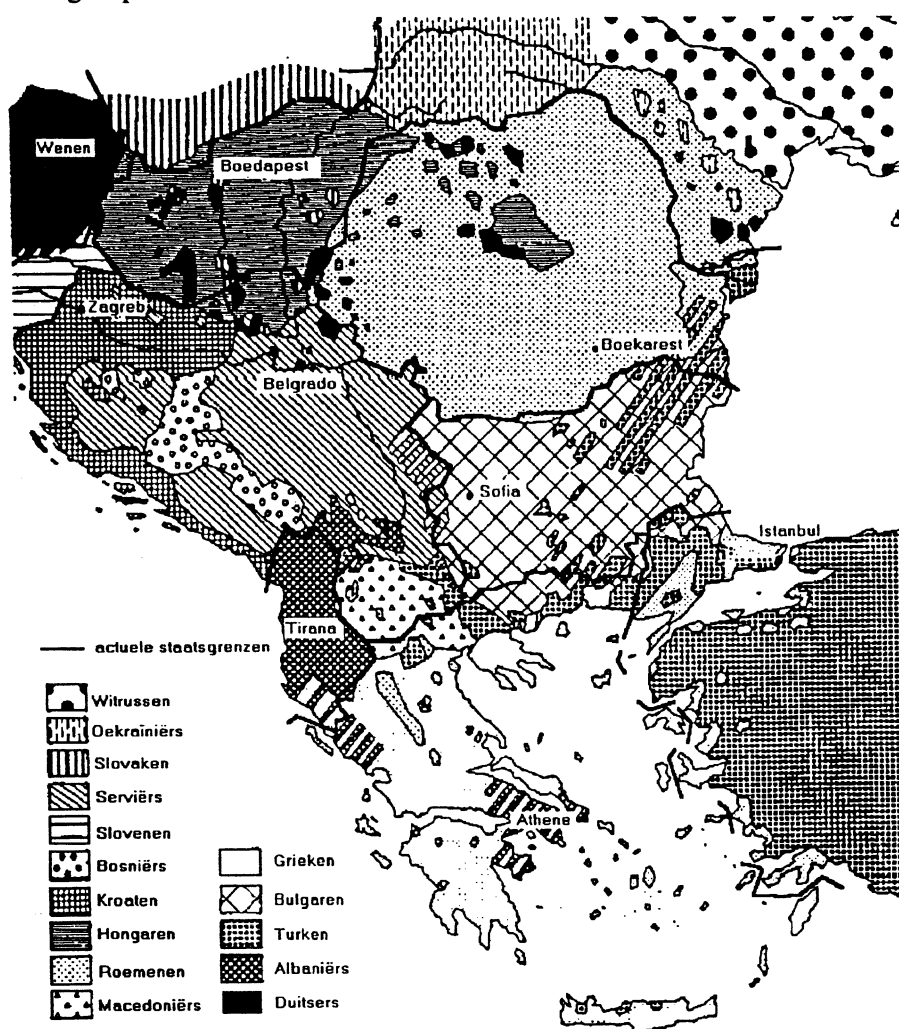
Voor de wereldveroverende en koloniserende Europeanen vond men het "Europide" ras uit, zoals dat in sommige atlassen nog beschreven wordt. Meer wordt echter van het Kaukasische ras gesproken of gebruikt men het minder geladen begrip "etnische groep". Hoofdkenmerk is een blanke huidkleur, hetgeen nogal mager is om een ras te identificeren. De reden is duidelijk: de andere kenmerken zoals gestalte, kleur van haar en ogen, schedel- en neusvorm, vertonen binnen Europa zelf een variatie die soms groter is dan bij de zgn. niet-Europese rassen.

Algemeen kan men stellen dat de ruimtelijke spreiding van die kenmerken binnen Europa geen enkele gemeenschappelijke zone bedekt. De clichématige voorstelling van de grote, blonde en blauwogige Noord-Europeaan en de kleine, donkere Zuid-Europeaan zijn moeilijk cartografisch weer te geven. Het zijn bovendien allemaal uiterlijke, fenotypische kenmerken die sterk aan milieu-invloeden onderhevig zijn, zoals b.v. de pigmentatie aan de bezoningsgraad en de grootte aan de voeding.

De enige genetisch gefundeerde classificatie maakt gebruik van de bloedgroepen. De geografische verspreiding toont hier wel een onderscheid tussen Russisch-Europa en de rest, maar globaal domineert in West- en Centraal-Europa geen enkele bloedgroep. Alleen vallen enkele precies gelokaliseerde uitzonderingen op, zoals Normandië en Baskenland, met overwegend een bloedgroep O. Bloedgroep A domineert met minstens 30% van de bevolking op enkele plaatsen, waaronder Catalonië, de Provence, Tracië en het zuiden van Bulgarije en Turkije. Wanneer meer kenmerken van het bloed gezamenlijk onderzocht worden, komt men tot een viertal "genetische brongebieden": één in Oost-Europa, één in Noord-Europa, één in het West-Atlantische Europa en één in Zuidoost-Europa en Klein-Azië, waarin o.m. Turkije, Griekenland, Albanië, Bulgarije, het zuiden van Joegoslavië, Sardinië en Zuid-Italië met uitzondering van Sicilië.

Het is duidelijk dat het "Europide" ras gekenmerkt wordt door een bijzonder grote variatie die ontstaan is uit intense en langdurige vermenging van thans verdwenen "zuivere" types. De volksverhuizingen en talloze andere bevolkingsmigraties, gedwongen of niet, hebben dit tijdens de Europese geschiedenis bewerkstelligd. Intense culturele vermenging lijkt dus een "traditie" en een typisch Europees kenmerk te zijn. Het is bijgevolg des te merkwaardiger vast te stellen dat de inquisitie en antisemitisme eveneens Europese "uitvindingen" schijnen te zijn. De groeiende problematiek ten

opzichte van "niet-E.G."-vreemdelingen en migranten tonen de continuïteit aan van racisme en xenofobie in ruimte en tijd. Steeds worden de etnische en godsdienstige eigenschappen als argumenten naar voor geschoven om economische en politieke belangen te rechtvaardigen. De betekenis van een aantal "secundaire" economisch-politieke kenmerken van de Europese cultuur kan dus niet onderschat worden, evenmin als het beeld dat men vormt van mensen met andere culturele kenmerken, die men omschrijft als een andere etnische groep.

Figuur 4: De etnische samenstelling van de Balkan in de 20 ste eeuw (naar S.Yerasimos, 1988).

De etnische samenstelling van de Balkan is bijzonder complex (*figuur 4*) en weinig staatsgebonden; het gevolg van eeuwenlange territoriale grondverkevelingen tussen grootmachten. Hierbij werd slechts in beperkte mate rekening gehouden met de aanwezige bevolkingsgroepen, te meer daar in dergelijk sterk gecompartmenteerde landschappen reeds een buitengewone versnippering bestond van kleine naast elkaar levende etnische groepen.

Griekenland in de sociaal-economische E.G.

De E.G. onderscheidt twee soorten regio's die voor hulp van het Europees Ontwikkelingsfonds in aanmerking komen: de reconversie-gebieden van de oude industriekernen en de gebieden met een ontwikkelingsachterstand. Griekenland, Portugal en Ierland vallen volledig in deze laatste groep, evenals een groot deel van Spanje. Al deze gebieden met een ontwikkelingsachterstand bevinden zich in de periferie van de huidige Europese Gemeenschap. De begrenzing ervan gebeurt grotendeels op basis van het inkomen van iedere regio. Deze wordt uitgedrukt in koopkracht-standaardeenheden (KKS) en vergeleken met de gemiddelde index van de E.G. (=100). Voor alle Griekse regio's bedraagt de KKS-index minder dan 80. Met een waarde van 9.353 KKS (1989) staat Griekenland op de laatste plaats in Europa (ter vergelijking: E.G. gemiddeld 17.229, België 17.444, Duitsland 19.244, Spanje 13.324).

Het inkomen zoals gebruikt hierboven geeft slechts een ongenueanceerd beeld van de sociaal-economische situatie van de regio's. In zijn perifere positie vertoont Griekenland thans een aantal bijzondere kenmerken die bij de studie van de statistieken tot valse interpretaties kunnen leiden.

Zo blijkt de werkloosheid, het grootste probleem in de E.G., in Griekenland tot de laagste in de E.G. te behoren. Van de actieve bevolking is 7,8% werkloos (vergelijk met de E.G. gemiddeld: 9,3%), waarvan 60% vrouwen. Met dit cijfer plaatst Griekenland zich in de groep van de welvarende lidstaten. Wanneer echter de graad van werkgelegenheid bekeken wordt, blijkt deze aan de lage kant te zijn (40,7% in 1987) met een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen (54,4% en 27,5%). Slechts 4% van de arbeidskrachten heeft een deeltijdbaan (vergelijk: E.G. gemiddeld 12,6%), waarvan slechts 8% vrouwen (E.G. gemiddeld 27,3%). Dit alles wijst op een belangrijke verdoken werkloosheid, vooral bij de vrouwen; een verschijnsel dat dikwijls voorkomt bij landen waar de landbouw nog een belangrijke plaats inneemt.

Met een aandeel van de landbouw in het bruto binnenlands product

(BBP) van 14% staat Griekenland aan de top in de E.G., waar dit aandeel gemiddeld reeds gedaald is tot 3%. Met een werkgelegenheid van 26% in de landbouw staat Griekenland eveneens aan de top van de E.G., maar met een uurloon dat 20% lager is dan dat van een Griekse arbeider, of dat van een landbouwer bij ons. Niettegenstaande het landbouwinkomen van Griekenland de sterkste stijging vertoonde binnen de E.G., daalde de landbouwbevolking met bijna 15% sinds 1970 en migreerden velen naar de toeristische kustgebieden en naar Athene of Thessaloniki, die respectievelijk 40% en 20% van de Griekse bevolking dragen. De ontvolking van de rurale binnenlanden maakt dat er echte "woestijnen" ontstaan. Zo hebben 22 van de 68 gemeenten in de eparchie Karystos een bevolkingsdichtheid van minder dan 20 inwoners per km² (B.De Vlieghe, 1991). Deze landvlucht begon reeds in de twintiger jaren, met vooral jonge mannen die naar de grote steden of als gastarbeider naar het buitenland trokken. Sedert 1980 zijn het vooral jonge vrouwen die migreren, zodat er thans op vele plaatsen een mannenoverschot in de rurale gebieden voorkomt. Als regel kan men nemen dat een definitieve ontvolking van het platteland op gang komt wanneer de jonge vrouwen wegtrekken. Het onderwijs speelt in dit proces een belangrijke rol. In 1971-72 genoten slechts 75 meisjes op 100 jongens volledig dagonderwijs in de tweede cyclus. Voor het schooljaar 1985-86 was dit reeds gestegen tot 90 op 100. Voor de zelfde perioden steeg het aandeel van de meisjes in het hoger onderwijs van ca. 48/100 tot ca. 97/100.

Ondanks het feit dat de landbouwbevolking sterk afneemt, waren er in 1987 bijna 7 miljoen landbouwbedrijven, wat slechts 10% minder is dan in 1970. Opmerkelijk hierbij is echter dat de meerderheid (51%) kleine bedrijven zijn met slechts 1-5 ha grond. Grootschalige bedrijven, die gemakkelijker op moderne landbouwtechnieken kunnen beroep doen en sneller op de wisselende markt kunnen inspelen, komen enkel in het noorden voor.

Ook wat het landgebruik betreft vertonen de statistieke cijfers die zonder terreinkennis tot valse interpretatie leiden. Met 44% van de oppervlakte onder bos zou Griekenland het meest bosrijke gebied van de E.G. zijn. De Griekse statistieken rekenen echter ook alle phrygana tot de categorie bos, omdat er enkel voor het bosbeheer een wetgeving bestaat en niet voor het landbouwland en de woeste gronden (die meestal onder phrygana liggen). De woeste gronden zijn traditioneel gemeenschappelijke graasgronden. Het weinige echte bos is grotendeels staatsbezit en hier geldt een graasverbod, zoals trouwens ook op de geklasseerde natuurlijke en archeologische sites en op de brandvlekken. Voor heel wat woeste gronden geldt nog steeds een (Turkse) wet die bepaalt dat wanneer een stuk woest land beplant of geploegd wordt, het automatisch privaat bezit wordt. Aangezien er voor landbouwgronden geen wettelijke reglementeringen bestaan, is dit het achterpoortje

waarvan de grondspeculanten en bouwpromotoren thans overvloedig gebruik weten te maken (V.Papanastatis, 1992). Branden van de natuurlijke vegetatie - weliswaar een traditionele techniek in de mediterrane landbouw - groeit uit tot één van de belangrijkste vormen van landdegradatie. Griekenland kent meer dan 500 vegetatiebranden per jaar en jaarlijks gaan zowat 200.0000 ha in de vlammen op (B.De Vliegheer, 1991). Toenemende toeristische druk, grondspeculatie en ontvolking van de binnenlanden zijn hierbij de belangrijkste factoren. In het semi-ariëde klimaat is regeneratie moeilijk en de onbegroeide gronden lopen het risico van sterke bodemerosie. Het landschap van het moderne Griekenland weerspiegelt steeds minder dat wat Homerus bezong.

Het aandeel van de cultuurgrond bedraagt eveneens 44% van de totale landoppervlakte, waarmee Griekenland onder het E.G.-gemiddelde ligt. Akkerland neemt hiervan 51% in, blijvend grasland 18% en meerjarige culturen (zoals boomgaarden, wijngaarden en olijfgaarden) nemen 31% van de cultuurgrond in; het grootste aandeel in de E.G.. Olijfboomgaarden zijn hiervan het belangrijkste en daarmee differentieert Griekenland zich (enigszins gedwongen) van de andere mediterrane lidstaten. Als derde wereldproducent van olijfolie na Italië en Spanje, voerde Griekenland in 1989 - ondanks de algemene daling van de productie - 152.000 ton olie uit, wat 72% van de eigen productie betekende, terwijl dit aandeel voor Spanje en Italië slechts 37% en 27% bedroeg. Wat de wijnproductie betreft staat Griekenland met 4,8 miljoen hectoliter (1985-86) op de zesde en voorlaatste plaats, na Duitsland en voor Luxemburg. Wellicht laat zich in de landbouw de perifere ligging in de E.G. zich het sterkst gevoelen. De relatieve overproductie van een beperkt aantal zuiderse producten en een afzet die hoofdzakelijk in Noordwest-Europa ligt, maakt het voor Griekenland moeilijk om in concurrentie te treden met vooral Italië en Spanje. Export van verse groenten en fruit vergen immers snel massavervoer langs de weg.

Het aandeel van de industrie in de economie bedraagt voor Griekenland 28,6%, wat beduidend minder is dan het gemiddelde in de E.G. (35,5%). Het aandeel van de tertiaire sector bedraagt daarentegen 55,6% (E.G. 61,4%). Ongeveer 12% wordt ingenomen door handel en overheidsdiensten, de rest omvat o.m. bank- en verzekeringswezen, horeca, vervoer en communicatie, en hiertoe moeten ook de ca. 20.000 verkopers van loterijbiljetten gerekend worden. Ongeveer 70% van de diensten worden op een of andere manier door de staat gecontroleerd.

Een belangrijke sector bij de dienstenverlening is het toerisme, zeker in een zonnig mediterrane land met een overvloed aan kusten. Met de sterke verbetering van de verkeerstoegankelijkheid sedert de zestiger jaren, kende het geheel van de mediterrane wereld een explosie van het massatoerisme.

Van 1970 tot 1987 verdubbelde het inkomen van deze sector en voor verschillende landen brengt het toerisme meer op dan de landbouw. Van de 46% van de Grieken die op reis gaan tijdens de vakantie, gaan slechts 7% naar het buitenland. De Europeanen vormen 85 % van de toeristen in Griekenland. De belangrijkste bezoekers zijn de Duitsers, de Denen en de Luxemburgers, waarvan respectievelijk 18%, 18% en 17% reeds het land bezocht hebben. Nochtans staat Griekenland, afgaande op het aantal overnachtingen, slechts op de zesde plaats in de E.G. en met een nettobetalingbalans voor het toerisme van 1,5 miljard ECU heeft het slechts één tiende van wat Spanje er aan verdient.

Conclusie

De perifere ligging van Griekenland in de E.G. laat zich op vele domeinen duidelijk voelen en het neemt in het geheel van Europa dan ook een bijzondere plaats in. De eiland-situatie ten opzichte van het huidige kerngebied van de E.G. is een eerste factor de daadwerkelijke integratie in een Europese markt bemoeilijkt. Dit relatieve isolement in de E.G. wordt nog versterkt door de eigen taal, het eigen schrift en de orthodoxe religie. De geopolitieke situatie versterkt dit isolement langs het land nog meer. De situatie in de Balkan blijft nog steeds explosief en het is dan ook niet te verwonderen dat Griekenland de grootste defensieuitgaven van de lidstaten maakt, met 6,6% van het BNP (vergelijk met de 6,7% voor de V.S.A.). De economische structuur is op sommige punten erg onevenwichtig en heel wat potenties kunnen niet waar gemaakt worden. De hulp die het van de Regionaal Europees Ontwikkelingsfonds krijgt is zeker nodig om dit alles bij te sturen. Sedert de toetreding is de publieke opinie dan ook sterk pro-E.G. geworden: in 1981 vond 42% van de Griekse bevolking een lidmaatschap met de E.G. een goede zaak; in 1989 waren er 67% van overtuigd.

Literatuur

- Andrews M. (1991) - De wording van Europa. BBC-BRT, 288 pp.
- Anoniem, (1991) - EUROSTAT: Basisstatistieken van de Gemeenschap. Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 313 pp.
- Antrop M. (1992) - Geografische aspecten van de Europese cultuur. In: Geo-dimensies van het nieuwe Europa. V.L.A.-Symposium, Diepenbeek L.U.C. 14.3.1992, 36 pp.
- Antrop M. (1991) - Diversity as the European identity: its historical roots and basis for the future. Jadwisin, Intern.Sem. of the Geography of New Europe.
- Antrop M. & Snacken F. (1991) - Structural approaches to a landscape typology of the New Europe. Proc.Symp. IGU-working group on Landscape Synthesis, Bratislava.
- Brackman P. (1991) Mapping of (Surficial) Soil Materials using TM imagery in combination with DEM: An example of SW Messinia, Greece. EARSeL 11th Symp.: Europe: From Sea Level to Alpine Peaks, From Iceland to the Urals.
- Coutau-Bégarie H. (1987), Mare Nostrum: esquisse d'une géostrategie de la Méditerranée. Hérodote, 45, 31-60
- De Vliegheer B. (1991) - Studie van de actuele landdegradatie in zuidelijk Euboia (Griekenland), gesteund op teledetectie en GIS. Gent, RUG, doctoraatsthesis, 2 delen, 459 pp.
- Domenach J.-M. (1990) - Europe: le défi culturel. Paris, Edit. La Découverte, 155 pp.
- Duroselle J.-B. (1990) - L'Europe. Histoire de ses peuples. Paris, Perrin, 432 pp.
- Hägerstrand, T (1984) - In: T.Jordan 1988, 400 pp.
- Hoffman G. (ed.) (1989) - Europe in the 1990s: A Geographical Analysis. New York, J.Wiley, 759 pp.
- Kottak C. (1974) - Anthropology : the Exploration of Human Diversity. New York, Random House, 517 pp.
- Ispikoudis I, Lyrintzis G., Kyriakakis S.(1991) - Threatened Mediterranean landscapes in Western Crete: impact of human activities. IALE-Symposium, Regione Toscana, Montecatini.
- Joannon M. & Tirone L. (1990) - La Méditerranée dans ses états. Méditerranée 70, 72 pp.
- Jordan T. (1988) - The European Culture Area. New York, Harper & Row, 420 pp.
- Lacoste Y. (ed.) (1991) - Balkans & Balkanisation. Hérodote nr. 63, 197 pp.
- Lemaire T. (1990) - Twijfel aan Europa. Baarn, Ambo, 103 pp.
- Maes L, et.al. (1979) - Cultuurhistorische Atlas. Namen, Wesmael-Charlier.
- Mermet G. (1991) - Euroscopie. Les Européens: qui sont-ils? Comment vivent-ils?. Paris, Larousse, 446 pp.
- Mellor R. & Alistair Smith E. (1979) - Europe: A Geographical Survey of the Continent. London, McMillan, 175 pp.
- Morin E. (1990) - Penser l'Europe. Paris, Gallimard, 266 pp.
- Pounds N (1979) - A historical geography of Europe : 1500-1840. Cambridge, Univ.Press, 438 pp.
- Papanastasis V. (1991) - Threatened Mediterranean landscapes in Western Crete: identification and management strategies. IALE-Symposium, Regione Toscana,

Montecatini.

Pracht L. (ed.) (1989) - Europa in cijfers. Luxemburg, Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen, 64 pp.

Rxnd R. (1990) - Histoire de l'Europe. Paris, Seuil, 620 pp.

Stevenson V. (ed.) (1984) - Atlas van de Europese talen. Antwerpen, Het Spectrum, 224 pp.

Wagstaff J. (ed.) (1987) - Landscape & Culture : geographical & archeological perspectives. Oxford, Basil Blackwell, 233 pp.

Yérasimos S., 1988, Petit atlas géopolitique de la "question d'Orient". Hérodote nr. 48, 36-69

Marc ANTROP

Laboratorium voor Regionale Geografie

en Landschapkunde

Bijlage

Tabel 1: De 20 belangrijkste talen van Europa (naar T.Jordan, 1988)

Taal	Aantal sprekers (miljoenen)	% van Europese bevolking
Russisch ten W. v.d. Oeral	100	15
Duits	92,2	14
Italiaans	60	9
Engels	59	9
Frans	54	8
Oekraïns	42	6
Pools	35	5
Spaans (Castilliaans)	25	4
Roemeens	23	3
Nederlands	20	3
Servo-Kroatisch	14	2
Hongaars	13	2
Portugees-Galicisch	12	2
Grieks	10	1,5
Witruussisch	9,5	1,5
Tsjechisch	9,5	1,5
Catalaans	9	1
Bulgaars	8,5	1
Zweeds	8,5	1
Deens	8,5	1